

بررسی نگاره‌ایاز نگاره‌پردازی‌های
هزارویک‌شب صنیع‌الملک با نظریه
«ادراک دیداری» مکتب گشتالت

برگی از هزارویک‌شب، داستان
علی‌بن‌بیکار و شمس‌النهار، کتابخانه
کاخ موزه گلستان (نگارنگان)

بررسی نگاره‌ایاز نگاره‌پردازی‌های هزارویک‌شب صنیع‌الملک با نظریهٔ «ادراک دیداری» مکتب گشتالت*

آمنه‌مافی‌تبار** فاطمه‌کاتب*** منصورحسامی***

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۳/۲۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۱۲/۲

چکیده

اصول کلی مکتب گشتالت، به معنای «کل واحد»، توسط گروهی از روان‌شناسان آلمانی نیمه اول سده بیستم میلادی تدوین گردیده است. این دیدگاه، مبنی بر نظریه‌های مربوط به چگونگی سازماندهی بیننده از مجموعهٔ عنصرهای دیداری ساده است که وقتی طبق قانون‌های مشخص به کار برده می‌شود، به صورت گروه‌هایی در قالب یک مجموعهٔ واحد تعریف شده و به کلیت نظام ادراک دیداری می‌انجامد. پویا و رواج این نوع مطالعه‌ها در عرصه هنرهای تجسمی با نام «رودلف آرنه‌ایم»، نظریه‌پرداز و روان‌شناس هنر (۲۰۰۷-۱۹۰۴) م. گره خورده است. مقاله پیش‌رو بر اساس اصل ساده‌سازی نظریهٔ «ادراک دیداری» مکتب گشتالت، به روایت «رودلف آرنه‌ایم»، به بررسی و تحلیل یک نگاره مربوط به مجلس شب نودوم از نگارگری‌های هزارویک‌شب، اثر صنیع‌الملک (۱۸۸۶/۱۲۸۳ - ۱۸۱۳/۱۲۲۹) می‌پردازد. این مقاله به روش توصیفی تحلیلی با بهره‌گیری از نمونه‌های مستند در نگارگری‌های صنیع‌الملک با این هدف انجام می‌گیرد که در عین برجسته‌سازی عنصرهای اصلی داستان «علی‌بن‌بکار و شمس‌النهار» با هم‌تراز‌نمایی ساختار پنج‌پارهٔ این نگاره، چگونگی بازشناسی مؤلفه‌های تصویری در تجسم مفهوم واحد را مورد بررسی قرار دهد. گرچه در پردازش این نگاره دقت نظر کافی به چشم نمی‌خورد، اما یافته‌ها نشان می‌دهد که بیننده (به صورت دریافت ذهنی) می‌تواند حتی بدون آشنایی با متن داستان، به صورت خودانگیز، از طریق ساده‌سازی تصویر به دریافت مفهوم کلی و بازپروسی آن از راه ادراک دیداری گشتالت اقدام نماید و در نتیجه به عنصرهای اصلی تصویر و دریافت کلی مفهوم داستان، دست پیدا کند. همچنین در پهنهٔ گسترده‌تر، با مقایسهٔ هر پنج قسمت تصویر مقاله با یکدیگر (به عنوان ابزار پژوهش) می‌توان به گشتالت یک «کل واحد» یعنی یگانگی شکل شخصیت‌ها و تفکیک فضاهای اصلی داستان پی برد. در مجموع با این نتیجه، به نظر می‌رسد که این پژوهش به گونهٔ معنی‌داری با ادراک دیداری مکتب گشتالت در زمینهٔ روان‌شناسی هنر هم‌سوایی دارد.

واژگان کلیدی

ادراک دیداری، گشتالت، ساده‌سازی، کتاب هزارویک شب، نگاره‌های صنیع‌الملک

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان «بازنمایی تصویری در نقش پارچه‌های دوره فتحعلی‌شاه قاجار از منظر ادراک بصری» به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشگاه الزهراء است.

** دانشجوی دکتری پژوهش هنر دانشگاه الزهراء، شهر تهران، استان تهران. (مسئول مکاتبات) Email: a.mafitabar@student.alzahra.ac.ir

*** دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه الزهراء، شهر تهران، استان تهران. Email: nfkateb@googlemail.com

*** دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه الزهراء، شهر تهران، استان تهران. Email: mansourhessami@gmail.com